Oana-Mădălina Popescu

Aspecte din activitatea clerului râmnicean în secolul al XVIII-lea: pastorala episcopului Climent din 1743

La Biblioteca Academiei Române din București, la Secția Manuscrise – Carte rară se păstrează în prezent, sub cota CRV 215 A și respectiv CRV 231 C, două exemplare, fotografiate, după o tipăritură rară a episcopului Climent al Râmnicului din 1743. Este vorba despre *Învățături în Postul Mare*[1], așa cum apare ea semnalată în *Bibliografia Românească Veche* (căci nu s-a păstrat foaia de titlu în exemplarul amintit în această bibliografie), lucrare din care știm, până acum cel puțin, că se găsesc numai două exemplare în țară. Unul din ele se află la Biblioteca Universitară din Cluj[2] și acesta a servit ca bază pentru fotocopierea CRV 215 A de la Biblioteca Academiei din București, căci, pe acesta din urmă, D. Simonescu a notat, la 10 noiembrie 1937, că este o copie făcută după exemplarul trimis de la Biblioteca Universității din Cluj; cartea fiind amintită de Simonescu și în adăugirile făcute la *Bibliografia Românească Veche*.

Cea de-a doua copie fotografică de la Biblioteca Academiei din București, cu cota CRV 231 C, neamintită în *Bibliografia Românească Veche*, este intitulată Capete de poruncă și este realizată, după un alt exemplar, de data aceasta păstrat în fondul Bibliotecii Mitropoliei din Sibiu, actualmente la Facultatea de Teologie Ortodoxă Andrei Șaguna din Sibiu, tipăritură semnalată, cu acest titlu, pentru prima oară în 1964 de către I. N. Beju, bibliotecar la Institutul Teologic Universitar din Sibiu și menționată ulterior și de alți autori. Beju descria lucrarea din Sibiu și spunea că nu este amintită în *Bibliografia Românească Veche*, pentru că, de fapt, acolo D. Simonescu semnalase exemplarul de la Cluj doar, dar sub un alt nume.

Totuși, cele două copii fotografice de la Biblioteca Academiei Române, realizate după exemplarele tipărite și păstrate la Cluj și respectiv Sibiu, redau de fapt aceeași lucrare, editată în 1743 de episcopul de Râmnic, Climent,

1 *Bibliografia Românească Veche* (în continuare BRV), vol. IV, ed. I. Bianu, D. Simonescu, București, Atelierele Grafice Socec, 1944, p. 54.

2 E. Mosora, D. Hanga, *Catalogul cărții vechi românești din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga" Cluj-Napoca* (în continuare *Catalogul*), Cluj, 1991, p. 51 nr. 85: Clement, episcopul Râmnicului, *Învățături în Postul Mare*, Râmnic, 1737-1749; 14 f (160 x 110); CN-U BRV 262 A, Inv. 10/1925; achiziționat de la Aurel Filimon, Târgu-Mureș; legătură recentă în pânză; lipsă foaia de titlu și sfârșitul; tipăritură rară.

cel care a păstorit eparhia sa între 1735-1748. Ținând cont de importanța textului, pe de o parte, și de faptul că, deși a fost semnalat sau descris, el nu a fost publicat în transcriere integrală, pe de altă parte, am optat, în studiul de față, pentru editarea integrală a transcrierii textului. Am ales să transcriem exemplarul de la Biblioteca Mitropoliei din Sibiu[3], deoarece este mai bine conservat și mai complet decât cel de la Cluj. Prin urmare, în studiul nostru, ne raportăm, ca text de bază pentru analiză, la exemplarul de la Sibiu, pe care îl redăm în anexă transcris dar și sub formă de facsimil. În prezent, cartea aflată la Facultatea de Teologie Ortodoxă Andrei Șaguna din Sibiu poartă cota I/19 și este legată împreună cu alte trei tipărituri, anume *Învățătură pravoslavnică cu întrebări și răspunsuri, Întrebări și răspunsuri pentru Șapte Taine* și respectiv *Trepétnic de sémne omenești*. Lucrarea, de 15 cm lungime și 10 cm lățime, are coperți de carton, de culoare maron deschis și o nuanță mai închisă la cotor și colțuri, iar hârtia este groasă, fără filigran. Lucrarea are 19 pagini, numerotate în colțul de jos al paginii, în stânga, cu creion, iar nu din tipărire, iar foaia de titlu, unde se vede exact numele lucrării, anume *Capete de poruncă*, nu este numerotată. Între paginile 1 și 10 sunt scrise cele 12 dispoziții pentru preoți, iar între paginile 11 și 29 este redată pastorala pentru Postul Mare, cea sub care era cunoscută întreaga lucrare în *Bibliografia Românească Veche*, prin exemplarul de la Cluj, însă.

De asemenea, ne propunem să analizăm punctele acestei pastorale nu separat, ci împreună cu alte texte asemănătoare, editate deja, anume: pastorala din 1731 a episcopului Inochentie al Râmnicului, cea a lui Climent din 1747 și cea din 1781 tot a unui episcop de Râmnic, Filaret. Totodată, ne raportăm și la lucrarea lui Antim Ivireanul din 1714, care considerăm că a servit acestora ca model, deși nu a fost preluată integral.

Fără a ne propune o prezentare a vieții și activității acestui ierarh, căci aceste aspecte s-au bucurat de numeroase studii în istoriografie[4], amintim totuși că arhiereul Climent a păstorit Eparhia Râmnicului între anii 1735-1748, când s-a retras, adică a făcut paretisis și a mai trăit câțiva ani, până în 1753. Înainte fusese egumen la Polovragi și Bistrița. S-a remarcat printr-o bogată activitate ctitoricească[5], el a refăcut Biserica Episcopiei din Râmnicu-Vâlcea și bolnița ei, a zidit Schitul Pătrunsa, Pietrarii de Jos, Colnic, biserica din Bodești și cea din Bărbătești și a reparat și alte lăcașuri sfinte din zonă. A sprijinit și activitatea culturală, a reorganizat tipografia[6], în timpul său tipărindu-se numeroase cărți, majoritatea fiind manuscrise ale episcopului Damaschin (1708-1725), pe care acesta nu putuse să le publice, dar care erau de mare valoare, căci erau traducerile în limba română ale cărților de cult.

I N Beju[7], descriind această lucrare, din 1743, amintea că a rămas necunoscută publi-

3 Facultatea de Teologie Ortodoxă Andrei Șaguna din Sibiu (în continuare AȘ), Carte Românească Veche (CRV) I/19.

4 N. Șerbănescu, *Episcopii Râmnicului*, în „Mitropolia Olteniei", XVI, 1964, nr. 3-4, pp. 170-212; M. Păcurariu, *Episcopul Climent al Râmnicului (1735-1748)* (în continuare *Episcopul Climent*), în „Mitropolia Olteniei", XVII, 1965, nr. 1-2, pp. 22-49; A. Mironescu, *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul Severin în trecut și acum*, București, Tipografia Gutenberg, 1906, pp. 134-141; Ș. Andreescu, *O mențiune privitoare la episcopul Climent al Râmnicului*, în „Mitropolia Olteniei", XVIII, 1965, nr. 7-8, pp. 631-632.

5 I. Donat, *Fundațiunile religioase ale Olteniei*, Craiova, Scrisul Românesc, 1937; P. S. Năsturel, *Fostul schit Bunavestire din Pietrarii de Jos (Raionul Hurez)*, în „Mitropolia Olteniei", VII, 1955, nr. 3-4, pp. 205-210; R. Crețianu, *Un mare ctitor de locașuri sfinte: Climent al Râmnicului*, în „Mitropolia Olteniei", 1970, nr. 7-8, pp. 663-670.

6 D. Lupu, *Tiparul și cartea din Țara Românească în epoca domniilor fanariote* (în continuare *Tiparul și cartea*), București, Ed. Muzeului Municipiului București, 2014, pp. 140-141: „O sigură reorganizare și reutilare a tipografiei cu o nouă garnitură de matrițe se face în timpul episcopului Climent (iun. 1735 - mai 1748), probabil imediat după încheierea războiului ruso-austro-turc (1735-1739)". Se constată și folosirea unui nou tip de literă.

7 I. N. Beju, *Tipărituri românești vechi necunoscute* (în continuare *Tipărituri românești*), în „Mitropolia Ardealului", IX, 1964, nr. 1-2, p. 59.

cului până la acea dată, deoarece fondul din care făcea parte fusese necunoscut; cartea venise la Biblioteca Mitropoliei din Sibiu din vechiul fond al bibliotecii Institutului Teologic, unde avusese pe rând cotele 797, 110/II și respectiv 0358, aceasta din urmă fiind vizibilă și la CRV 231 C, care prezintă și ștampila Bibliotecii Mitropoliei Sibiu. Iar la Institutul Teologic fusese donată în 1877, după ce ea fusese cumpărată de la Viena în 1825 de Petru Bădilă, pe când acesta studia acolo.

Ulterior, într-un articol dedicat episcopului Climent al Râmnicului, apărut în 1965, M. Păcurariu[8] menționa această tipăritură descoperită cu un an în urmă de Beju și făcea legătura și cu exemplarul de la Cluj care a servit ca bază pentru fotocopierea CRV 215 A de la București. Autorul prezenta apoi lucrarea, rezumând cele 12 porunci și pastorala despre post, dar nu dădea transcrierea textului. Fără a fi publicată în transcriere cu caractere latine, lucrarea a fost apoi amintită și de alți autori, dintre care menționăm pe V. Molin[9], D. Coravu[10], D. Poenaru[11] , I. D. Lăudat[12] și, recent, de D. Lupu[13].

Lucrarea, așa cum se păstrează în exemplarul din Sibiu, este compusă din două părți și se numește *Capete de poruncă*, fiind tipărită, prima oară, în 1743 la Episcopia Râmnicului, de tipograful popa Mihai Athanasievici, în timpul domnului Mihai Racoviță al Țării Românești. Prima parte conține 12 porunci date de Climent, episcopul Râmnicului Noului-Severin, preoților din eparhia sa, iar a doua este o pastorală despre importanța Postului Mare. Meșterul tipograf pomenit aici, Mihai, face parte din renumita familie de tipografi de Râmnic, Atanasievici, fiind fiul lui Atanasie Popovici și frate cu Ieremia, Constantin și Gheorghe[14]. Cărțile tipărite de aceștia la Râmnic sunt realizate de regulă pe hârtie albă, de bună calitate, importată de la Sibiu, dar și din Veneția[15].

Dintre poruncile lui Climent, 7 se inspiră din lucrarea cu titlu similar, anume *Capete de poruncă* tipărită de Sfântul Antim Ivireanul în 1714[16], în timpul lui Ștefan Cantacuzino, la Mitropolia din Târgoviște, celelalte neregăsindu-se în lucrarea mitropolitului Țării Românești și fiind concepu-

8 M. Păcurariu, *Episcopul Climent*, p. 33.
9 V. Molin, *Considerații bibliografice cu privire la unele cărți necunoscute*, în „Mitropolia Olteniei", 1966, nr. 3-4, p. 296.
10 D. Coravu, *Meșteri tipografi de Râmnic din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primul pătrar al secolului al XIX-lea* (în continuare *Meșteri tipografi*), în „Mitropolia Olteniei", XIX, 1967, nr. 3-4, p. 250.
11 D. Poenaru, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche* (în continuare *Contribuții*), Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1973, p. 28.
12 I. D. Lăudat, *Contribuția tipografiei din Râmnicu-Vâlcea la promovarea cărții în veacul al XVIII-lea* (în continuare *Contribuția tipografiei*), în „Mitropolia Olteniei", XXVIII, 1976, nr. 5-6, p. 364.
13 D. Lupu, *Tiparul și cartea*, p. 249, 282.
14 D. Coravu, *Meșteri tipografi*, p. 250.
15 B. Teodorescu, *Circulația vechii cărți bisericești. Contribuție la un catalog cumulativ* (în continuare *Circulația*), în „BOR", 1961, nr. 1-2, p. 177.
16 BAR, Manuscrise - Carte rară, CRV 168. Vezi și Sf. Antim Ivireanul, *Scrieri*, ed. Arh. M. Stanciu, G. Strempel, București, Ed. Basilica, 2011, pp. 100-103.

te de episcopul de Râmnic pentru a face față nevoilor din eparhia sa sau fiind inspirate dintr-o epistolă anterioară dată de episcopul de Râmnic, Inochentie, în 1731.

Aspectele preluate din scrierea mitropolitului muntean sunt cele legate de săvârșirea Sfintei Liturghii cu frică și inimă umilită, interdicția preoților de a se amesteca în lucruri mirenești, anume mărturii sau jurăminte, apoi interdicția de a lua preoția prin mită, de a umbla prin cârciumi, de a vinde vin, de a-și părăsi enoria lor fără motiv, precum și îndemnul final de a citi aceste porunci și de a le îndeplini cu fapta. Dispozițiile lui Antim Ivireanu referitoare la diate și foi de zestre, precum și cele în care se recomanda preoților să stea un an la arhiereul lor să învețe rânduiala preoției, nu apar în textul din 1747.

Celelalte porunci din textul lui Climent au în vedere atât considerente de ordin moral, duhovnicesc, cât și sfaturi practice, legate de păstrarea orânduielii în biserică. În acest sens, Climent recomanda preoților să fie „asemenea sfinților, blânzi, postitori”[17], să aibă grijă ca biserica să fie măturată, fără praf, să nu pună în Sfântul Altar icoane sparte sau cărți vechi. Se sublinia în continuare că nu trebuie ca preoții să scurteze slujba, la îndemnul vreunui om, căci: „zice prorocul: Dumnezeu va sfărâma oasele celor ce fac spre plăcerea oamenilor”[18]. Preoții erau datori să ferească altarul, ca să nu intre șoareci acolo sau jiganii și să aibă grijă cum păstrează Sfintele Taine, „să nu le prigoriți sau să le afumați, că veți cădea în păcat de moarte”[19].

Erau vizate și aspecte de ordin ierarhic, Climent stăruind ca preoții să stea sub ascultarea arhiereului locului: „cap întru toate să aveți pe Arhiereul locului, ca și Apostolii pe H<risto>s”[20], să nu se facă duhovnici fără binecuvântarea și cartea acestuia, invocându-se în sprijinul acestei afirmații hotărârile sinodului de la Carthagina. O altă problemă de ordin ierarhic avea în vedere practica de a se hirotoni la Vidin, care era interzisă, căci nu se respecta ierarhia locală, iar cel care săvârșea o astfel de faptă era socotit „ca un fur de sfinte”[21].

O parte din aceste dispoziții au fost reluate și în alte pastorale, cum este cea a episcopului Filaret al Râmnicului, din 1781, publicată în 1891 de către C. Erbiceanu[22]. Observând practica rea a unor candidați la preoție de a se hirotoni la sud de Dunăre sau la arhierei străini, el o interzicea din nou, arătând și motivul: „căci unii ca aceștia, nu o fac acéasta pentru

17 AȘ, CRV I/19, p. 3.
18 AȘ, CRV I/19, p. 5
19 AȘ, CRV I/19, p. 5.
20 AȘ, CRV I/19, p. 6.
21 AȘ, CRV I/19, p. 7.
22 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică a episcopului de Râmnic Filaret* (în continuare *Enciclica canonică*), în „Biserica Ortodoxă Română”, XV, 1891, nr. 6-8, pp. 403-647.

alta, fără numai că ori că n-au ştiut carte sau că au avut vre-un ponos de necuviósă faptă, de care apără sfânta pravilă a nu să hirotonisi şi de aceea s-au fost pus peste Dunăre, ca să ia dar cu înşălăciune"[23]. Filaret arăta apoi că aceştia, deşi „socotesc că vor lua dar, dar sânt fără de dar şi încă şi legaţi după pravilă, că hotărăsc Sfinţii Părinţi, cum că aceea, ca nişte călcători de lege, nu sânt primiţi de Beserică, fiind făr de voia şi blagoslovenia Arhiereului locului"[24]. Ideea că hirotonia lor nu era valabilă, fiind făcută prin vicleşug apare şi în lucrarea lui Climent, care atrăgea atenţia asupra pericolului ce cădea nu doar asupra preotului, ci şi asupra credincioşilor care veneau la el: „veţi cădea în păcat de moarte, făcând pagubă nu numai ţie, ci şi celor ce vor să ia dezlegare de păcate de la voi; sunt nedezlegate"[25]. Şi într-un caz şi altul, reperul erau Sfinţii Părinţi şi, respectiv, Sinodul de la Cartagina.

Necesitatea pentru preoţi a cărţii de hirotonie şi de duhovnicie de la arhiereul locului era subliniată şi de o pastorală anterioară, din 1731, a unui alt episcop de Râmnic, Inochentie. Conţinutul acesteia este redat de Radu Tempea în lucrarea sa despre istoria bisericii din Scheii Braşovului, redactată pe baza documentelor aflate, la acea vreme, în arhiva bisericii, manuscrisul lui Radu Tempea fiind publicat ulterior de Sterie Stinghe[26]. Aflăm aşadar că, la 1731, Inochentie poruncea preoţilor să aibă carte de hirotonie şi duhovnicie de la arhiereul lor. Şi în pastorala aceasta, prima pe care o cunoaştem ca fiind de la un episcop de Râmnic în veacul al XVIII-lea, sunt subliniate câteva elemente pe care le regăsim şi la Climent şi la Filaret. De pildă, se preciza că în altar, pe Sfântul Prestol trebuie să nu fie alte lucruri, în afară de Sfânta Precistanie (Sfânta Împărtăşanie), Sfânta Evanghelie, Sfânta Cruce şi Sfânta Liturghie[27]. Climent atrăgea şi el atenţia, în porunca a treia, că pe Sfântul Prestol să stea Sfânta Evanghelie şi Sfânta Precistanie şi să nu se pună cărţi vechi şi icoane sparte[28]. La rândul său, Filaret poruncea protopopilor „să cerceteze şi în sfântul altar pentru Sfânta Precistanie, să vadă în ce loc o ţin preoţii. Să ia aminte să nu fie în loc care să mucezească sau să aibă stricăciune de şoareci. Să nu cumva să o ţie pe la casele preoţilor, ci să se păstreze într-o cutioară în sfântul oltar"[29].

Referitor la săvârşirea slujbelor, ne amintim că episcopul Climent poruncea ca acestea să nu se scurteze; în acelaşi sens, Inochentie recomanda

23 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, p. 630.
24 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, p. 630.
25 AŞ, CRV I/19, p. 7.
26 S. Stinghe, *Istoria Besericei Şcheilor Braşovului* (manuscript de la Radu Tempea) (în continuare *Istoria Besericii*), Braşov, Tipografia Ciurcu, 1899. Despre pastorala din 1731, şi la M. Manolache, *Viaţa şi activitatea Episcopului Inochentie al Râmnicului (1725-1735)*, în „Mitropolia Olteniei", 1967, nr. 9-10, p. 747.
27 S. Stinghe, *Istoria Besericii*, p. 106.
28 AŞ, CRV I/19, p. 4.
29 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, p. 411.

preoților ca „slujba să o faceți pe deplin”[30], iar Filaret poruncea ca „slujbele besericești să să săvârșască după orânduială, deplin”[31].

Spre deosebire de textul lui Climent, care numai în porunca a treia și a patra are în vedere aspecte practice, legate de ordinea din biserică și de locul și modul de păstrare a Sfintelor Taine, pastoralele din 1731 și 1781 stăruie mai mult asupra acestor lucruri. Astfel, Inochentie poruncea ca Sfântul Antimis să fie cu sfinte moaște și să stea pe prestol; Sfântul Potir să nu fie spart, ca să nu curgă din el Sfântul Sânge și să fie de argint sau cositor, iar nu din lemn sau lut; la fel, Sfântul Disc și Sfânta Lingură să nu fie de lemn, Sfântul Burete să nu fie soios. Biserica trebuia să fie îngrădită, ca să nu intre vitele să calce pe mormintele creștinilor[32]. Filaret puncta și el câteva aspecte practice, dar cu importanță duhovnicească, de care trebuia să se țină cont: „Sfântul Antimis să aibă sfinte móște, să nu fie învechit și spart, nici să fie al altui arhiereu strein, ci al Eparhiei. Sfintele vase să fie de cositori, de nu să va putea de argint, iar nu de pământ sau de lemn. Să se cercetéze de are zdravăne Besérica odăjdiile céle trebuincióse tóte”[33]. Totodată, biserica trebuia îngrădită, ca să nu intre „dobitécele în tindă sau în curtea Beséricii preste mormânturile creștinilor”[34].

Pastorala lui Climent din 1743 amintea preoților să nu citească „cărți ereticești”[35] oamenilor, aceasta fiind singura dispoziție care se referea clar la ferirea credincioșilor de confesiunile străine de Ortodoxie. Porunci similare nu găsim nici în textul lui Antim Ivireanul, nici în pastorala lui Inochentie din 1731. În schimb, în 1781, în circulara episcopului Filaret întâlnim o precizare care stăruia asupra efectuării corecte a Tainei Sfântului Botez, așa cum era obiceiul în tradiția ortodoxă, anume prin afundarea în apă, iar nu prin stropire doar. În acest sens, Filaret scria: „Pentru Sfântul Botez, la tote Beséricile să fie umivalnițe mari și adânci, în care când va boteza copiii, că-i cufunde în apă a-i acoperi, cufundându-i de trei ori, dupe cum să cuprinde în molitvénic, cu cuvintele céle severșitóre ale Sfântului Botez, iar să nu-i stropéscă numai. Și să aibă și Sfântul Mir, pentru săvârșirea tainei, puind și unt-de-lemn în apa Sfântului Botez, dupe orânduială”[36]. Mai sunt două amănunte, în acest pasaj, care insistă asupra respectării tradiției Ortodoxe, anume că botezul se dădea copiilor și că imediat după botez trebuia săvârșită și Taina Mirungerii. O referire specială la mărimea cristelniței întâlnim și în lucrarea *Datoria și stăpânirea blagocinilor*, apărută la Iași, într-o primă ediție în 1791, aceasta fiind o traducere din limba rusă. Se preciza acolo că: „scăldătoarea cea pentru botez să fie [...] cel mai puțin de un cot înălțimea ei, iară lățimea deasupra, de două palme”[37].

Dincolo de necesitatea efectuării Tainei Sfântului Botez prin afundare, iar nu prin stropire, pe care se insistă în aceste lucrări, observăm și că texte de acest fel, cu sfaturi către preoți sau protopopi au circulat în spațiul ortodox, nu doar în cel românesc, căci ele răspundeau unor nevoi similare. În cazul de față am avut o traducere după o lucrare din spațiul rusesc, dar sfaturi de acest tip găsim și pentru ortodocșii sârbi. Și ne amintim, în acest

30 S. Stinghe, *Istoria Besericii*, p. 108
31 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, p. 515
32 S. Stinghe, *Istoria Besericii*, pp. 105-109.
33 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, pp. 412-415
34 *Ibidem*, p. 410.
35 AȘ, CRV I/19, p. 3
36 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, pp. 508-513.
37 BAR, CRV I 544, f. 2. Așa cum aflăm din text, blagocinii aveau datoria de a-i ajuta pe protopopi în activitatea lor de supraveghere a preoților, pentru buna orânduială a vieții bisericești. O a doua ediția a acestei lucrări, editată doar în română, nu în ediție bilingvă ruso-română, ca cea din 1791, va apărea tot la Iași, în 1808. Vezi BAR, CRV I 736.

sens, de povățuirea dată preoților de Iosif Ioanovici Șacabent, episcop de Vârșeț, în anul 1802[38], dar cu menținerea și a unor circulare anterioare acestui an.

Din toate pastoralele episcopilor de Râmnic, analizate în acest context, aceste precizări par a fi singurele care stăruie clar asupra necesității feririi credincioșilor de practici străine de Ortodoxie; în rest, așa cum am văzut, accentul cade pe păstrarea rânduielii ierarhice, pe aspecte morale, duhovnicești și practice, iar păstrarea dreptei credințe era asigurată, în celelalte texte, prin raportarea la Sfintele Sinoade și la scrierile Sfinților Părinți.

Dintre circularele episcopilor de Râmnic din veacul al XVIII-lea, cea a lui Filaret, scrisă în 1781, este cea mai lungă și mai cuprinzătoare. Ea prelua însă dispoziții din textele anterioare, chiar și din scrierea Sfântului Antim Ivireanul din 1714, căci aducea în discuție posibilitatea preoților și a protopopilor de a fi martori la întocmirea unor diate, dacă persoana aflată în boală sau pe moarte va dori acest lucru: „Și de va voi ca să-și facă diata [...] să aibi purtare de grijă, Protopópe, a merge împreună cu duhovnicul seu și cu alți preoți mai de ispravă [...] ca să se facă diata celui bolnav cu bună orânduială“[39].

Un aspect aparte al pastoralei din 1781 este precizarea făcută spre final că cel care dorește să picteze icoane, trebuie mai întâi să meargă la arhiereu pentru a se verifica dacă pictează după canoane: „Oricine să va numi zograf să nu fie slobod a zugrăvi icóne sau besérici, până nu să va arăta întâi la noi, ca să-i vedem meșteșugul [...] pentru ca nu în loc de a înfrumuseța Besericile, să facă nescar, care nu sânt priimite de pravilă și în loc de evlavie aduc râs și batjocură cu neiscusimea lor”[40].

De asemenea, tot prin pastorala din 1781, Filaret îi îndemna pe protopopi să vegheze și asupra școlilor din județul lor și să vadă dacă dascălul se silește cu învățarea copiilor, iar de copiii care vor dori să devină preoți să aibă grijă să-i învețe și orânduiala bisericească și cântări, ca să fie mai instruiți decât ceilalți: „să-i deprindă la învățătură bună, ca să fie mai procopsiți și mai isteți decât prostimea“[41]. Necesitatea unei bune pregătiri a preoților era subliniată încă din 1714 de Sfântul Antim Ivireanul, care în lucrarea *Capete de poruncă*, la punctul al patrulea, cerea candidaților la preoție să petreacă un an la arhiereul lor, ca să învețe rânduiala preoției[42].

38 O amplă și interesantă circulară, în 40 de puncte, este emisă în 1802 de Iosif Ioanovici Șacabent, episcop orthodox de Vârșeț, care vizează multe aspecte cuprinse și în pastoralele analizate în acest studiu. Ea a fost publicată de P. Olde și Gh. Ciuhandru, Îndreptarea presbiterilor, diaconilor și a tuturor Clirosului. O povățuire a episcopului Iosif Ioanovici Șacabent de la Vârșeț (1802), (în continuare Îndreptarea presbiterilor, diaconilor și a tuturor Clirosului), Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1931.
39 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, p. 642.
40 *Ibidem*, p. 646
41 *Ibidem*, p. 633.
42 Sf. Antim Ivireanul, *Scrieri*, ed. Arh. M. Stanciu, G. Ștrempel, p. 102.

Toate pastoralele pe care le avem în vedere subliniau, de asemenea, necesitatea ca preoții să păstreze „cinstea preoției cum se cade”[43], atât prin comportament, cât și prin haine. Se interzicea ca preoții să umble prin cârciumi sau beți, poruncă dată atât în 1743[44], cât și în 1781[45], dar care se regăsește în textul lui Antim Ivireanul, în porunca a 7-a[46], pasaj preluat ulterior și de celelalte pastorale. Circulara lui Inochentie din 1731 pune accent pe păstrarea cinstei preoției și prin aspectul exterior, recomandând preoților să poarte haine de postav și cizme, iar nu haine albe și opinci, „pentru cinstea darului și a preoției [...] ca să se deosebească cinstea darului preoțesc de oamenii cei proști, pentru <ca> să nu se micșoreze cinstea darului preoțesc cu portul țăranilor”[47]. Aceste precizări erau necesare în condițiile în care preoții de mir munceau în zilele de rând ca și oamenii simpli, pentru a-și asigura traiul.

Totuși, preoții erau scutiți de anumite dări pe care le aveau oamenii de rând, aspect ce reiese clar din textul din 1743, când Climent avertizează pe preoți că dacă nu se vor comporta conform cu cinstea preoției și vor săvârși anumite neorânduieli, vor fi lipsiți de darul preoției și vor fi puși a da bir în rând cu țara. Se oprea mai ales hirotonia la Vidin sau pe la alți arhierei făcută cu vicleșug, uneori pentru a se urmări scutirea fiscală: „Văzând cineva că preoții nu sânt învăluiți a da bir în rând cu țara, cu numai de doao ori într-un an și vrând să se preoțească, ei se duc pe la Vidin și pe la alți arhierei de să preoțesc, în știință să fie că unul ca acela se va pune la bir în rândul țăranilor și se va pedepsi ca un fur de sfinte”[48].

Precizarea aceasta apare și la Sfântul Antim Ivireanul care, la punctul al șaselea, interzicea hirotoniile făcute din interes, pentru a se sustrage de la plata birului; unul care face astfel, preciza ierarhul, se va pune la bir în rândul țăranilor[49].

O altă pastorală a lui Climent, dată la 25 iunie 1747 preoților și diaconilor din eparhia sa, o completa pe cea anterioară din 1743, dar se deosebea ca structură de aceea și de celelalte aduse în discuție până acum. Circulara a fost publicată tot de C. Erbiceanu, în 1894-1895, dar apăruse și anterior, în ziarul „Menirea preotului” din 15 martie 1894[50], unde se preciza că posesorul acesteia era I. Petraru din Bărbătești. Acum, în noul text, ierarhul amintea că alte porunci dăduse anterior și preoții erau datori să le respecte, cu alte cuvinte făcea trimitere la pastorala din 1743, dar stăruia acum asupra unor alte aspecte, anume obligația preoților de a respecta „canónele sfinților apostoli și ale Sf. Sobóră”[51], cu referire la prăznuirea și cinstirea sfintelor sărbători de peste an. Observăm că, deși erau vizate alte aspecte acum față de cele avute în vedere în 1743, totuși, norma după care trebuia ca preoții să se ghideze era dată tot de canoanele Sfinților Apostoli și de sinoade.

Erau enumerate apoi sărbătorile de peste an care trebuiau cinstite de preoți și mireni: „Și să nu cinstiți sfinții precum făceau Elinii închinători la idoli, cu jocuri și cu hore pe la Capiște, ci să-i cinstiți cu slujbele și cu paza sfintelor biserici și cu prinóse și cu prescuri și cu lumânări și colive și alte faceri de bine la cei lipsiți, iar nu numai cu șederea și încetarea lucrului, că aceea ce fel de sărbătóre este?”[52]. Era amintit un număr foarte mare de sărbători, peste 50.

43 AȘ, CRV I/19, p. 8.
44 AȘ, CRV I/19, p. 8.
45 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, p. 635.
46 Sf. Antim Ivireanul, *Scrieri*, ed. Arh. M. Stanciu, G. Ștrempel, p. 102.
47 S. Stinghe, Istoria Besericii, p. 108.
48 AȘ, CRV I/19, p. 7.
49 Sf. Antim Ivireanul, *Scrieri*, ed. Arh. M. Stanciu, G. Ștrempel, p. 102.
50 „Menirea preotului”, V, nr. 2, 15 martie 1894, pp. 2-4.
51 C. Erbiceanu, *Enciclica lui Climent, episcop al Râmnicului* (în continuare *Enciclica lui Climent*), în „BOR”, XVIII, 1894-1895, nr. 2, p. 124.
52 C. Erbiceanu, Enciclica lui Climent, p. 124

Partea a doua a pastoralei din 1747 este adresată exclusiv mirenilor, pe care episcopul îi îndeamnă să nu-i mai judece pe preoți, ci să se învinovățească pe ei înșiși dacă văd vreo scădere la un preot, căci ei, mirenii nu i-au învățat din copilărie să fie buni: „că ei nu s-au născut preoți, ci mireni și pentru ce dar nu ve clevetiți pre voi și să vă înfruntați că ați dat pricină rea și necinstiți și huliți preoții? Și ziceți că s-au făcut ucenici răi; s-au făcut dar că v-au avut pre voi dascăli răi”[53].

Pe de altă parte, continua ierarhul, păcatele preoților nu-i afectează pe mireni, dar în schimb aceștia beneficiază de rugăciunile și harul lor; prin urmare, nu trebuie judecați, căci preoții sunt „cei ce vă dau blagosloveniile, aceștia sunt cei ce vă sfințesc, aceștia sunt cei ce vă nasc a doua óră cu baia Sfântului Botez, aceștia vă pecetluiesc cu darul Sfântului Duh, aceștia sparg zapisul păcatelor vóstre, aceștia vă împrietenesc cu Dumnezeu. Aceștia vă fac părtași cu Trupul și Sângele Domnului Hristos [...] Nu vă mai uitați cu atâta pizmă și cu atâta mânii la greșalele lor ce au ca niște ómeni ce póartă trup și viețuiesc în lume”[54].

Ca sprijin pentru afirmațiile sale, ierarhul lua Sfânta Evanghelie, din care citează un capitol de la Matei, sfintele canoane, sfintele soboare și scrierile Sfinților Părinți, dintre care îl citează în mod expres pe Sfântul Ioan Gură de Aur[55].

Textul acestei circulare prin care episcopul Climent stăruia asupra necesității respectării sărbătorilor și a preoților apare copiat și într-un manuscris care a circulat în Transilvania. Este vorba despre manuscrisul românesc 5911[56], de la Biblioteca Academiei Române din București, un *Miscelaneu* de literatură religioasă care datează de la mijlocul secolului al XVIII-lea și care conține, între filele 88v-97, acest text al episcopului de Râmnic.

Partea a doua a circularei din 1743 este de fapt o învățătură despre importanța Postului Mare, care reia, cu unele modificări, un text anterior, anume pastorala mitropolitului Ungrovlahiei Daniil (1720-1731). Aceasta este menționată în *Bibliografia Românească Veche*[57], sub cota CRV I 179 B și un exemplar se găsește la Biblioteca Academiei din București. Interesant este că această tipăritură se găsea legată împreună cu manuscrisul românesc 3460[58], care a intrat la Academie provenind de la Muzeul de Antichități și care conține *Didahiile* Sfântului Antim Ivireanul, copiate între anii 1722-1724. Manuscrisul și tipăritura au aparținut, după cum vedem din însemnările făcute, popei Stanciul de la Biserica Toți Sfinții din București, adică

53 *Ibidem*, p. 128.
54 *Ibidem*, p. 128.
55 *Ibidem*, p. 129.
56 BAR, Ms. rom. 5911, f. 88v-97. Manuscrisul a fost semnalat de G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești* (în continuare *Catalogul*), vol. IV, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, p. 431.
57 BRV, vol. IV, ed. I. Bianu, D. Simonescu, p. 44.
58 BAR, Ms. rom. 3460. Vezi G. Ștrempel, *Catalogul*, vol. III, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 133.

Antim, fiind apoi cumpărate de ieromonahul Parthenie de la Sinaia și ajungând ulterior în posesia popei Thoma din satul Mihăiești, de pe moșia Episcopiei Râmnicului.

Cu toate că sunt legate împreună, textul lui Daniil, preluat apoi de Climent, nu se inspiră din Cuvântul de învățătură al Sfântului Antim Ivireanul despre Postul Mare, cuprins în *Didahii* și intitulat *Cuvânt de învățătură la Duminica Lăsatului Sec de Brânză*[59]. În unele puncte, regăsim, în toate aceste scrieri, idei similare, ca de exemplu aceea că postul presupune nu doar abținerea de la unele bucate, ci și de la fapte rele sau că perioada postului trebuie folosită și pentru a ne curăți de păcate prin spovedanie, lucruri pe care insistă atât Sfântul Antim, cât și Daniil și ulterior Climent.

Dacă lucrarea Sfântului Antim Ivireanul trimitea la Sfânta Scriptură și la Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Grigorie, textul lui Climent amintea despre persoane din Vechiul Testament care prin post s-au apropiat de Dumnezeu sau i-au biruit pe vrăjmași: de pildă Proorocul Moise a luat legea scrisă de Dumnezeu, Daniil „prin post au încuiat gurile leilor”[60], iar ninivitenii, pocăindu-se, au scăpat de mânia lui Dumnezeu. Față de textul mitropolitului Daniil al Ungrovlahiei, scrierea lui Climent are în plus exemplul celor trei „coconi: Ananiia, Azariia, Misail”[61] care, „cu postul au călcat văpaia focului”[62] și al Estherei, care, postind trei zile, a scăpat poporul de la moarte.

Daniil și ulterior Climent insistă apoi pe păcatele trupești și sufletești de care trebuie să se curețe omul și pe necesitatea respectării nu doar a Postului Mare, ci și a zilelor de miercuri și vineri de peste an și a celorlalte posturi, „precum au așezat sfintele săboare”[63]. Vedem dar că și în acest caz se face referire la Sfânta Scriptură și la sfintele soboare, care au fixat învățătura de credință ortodoxă și sunt o garanție a păstrării credinței adevărate, ferind credincioșii de învățături greșite, motiv pentru care sunt invocate în pastoralele din veacul al XVIII-lea.

Prin urmare, analizând pastorala episcopului Climent al Râmnicului din 1743, pe care o și redăm integral în transcriere și comparându-o cu alte texte similare din veacul al XVIII-lea, constatăm că aceasta are două părți distincte. Prima parte, cu cele 12 porunci, a avut la bază lucrarea *Capete de poruncă*, scrisă de Sfântul Antim Ivreanul, dar a fost completată și cu alte puncte care vizau nevoile vieții religioase din acea vreme. Aceste aspecte, de ordin ierarhic, moral sau de practică liturgică, fiind importante pentru buna rânduială a vieții religioase, au fost preluate și de alte circulare, acesta fiind motivul pentru care le regăsim și în pastoralele din 1731 sau 1781. Oarecum diferită de celelalte texte este circulara lui Climent din 1747, care subliniază necesitatea respectării sărbătorilor și amintește mirenilor să nu-i judece pe preoți. Ea nu mai reia aspectele din circulara din 1743 tocmai pentru că pare a fi, așa cum spune și textul de altfel, o completare a unei pastorale anterioare, care fixează ceea ce nu fusese prevăzut în scrierea anterioară, deci nu dorește o reluare a acesteia.

Dintre textele analizate, cel din 1731 pare a stărui cel mai mult asupra practicii liturgice, dând amănunte despre săvârșirea slujbelor și ne explicăm acest lucru și prin faptul că este dată de un episcop al Râmnicului în perioada în care acesta îi avea sub păstorirea sa și

59 BAR, Ms. rom. 3460, f. 31.
60 AȘ, CRV I/19, p. 14.
61 AȘ, CRV I/19, p. 14.
62 AȘ, CRV I/19, p. 14.
63 AȘ, CRV I/19, p. 19.

pe ortodocșii din zona Brașovului, care nu acceptaseră unirea cu Roma și care trebuiau cumva feriți de inovații dogmatice sau liturgice. Să nu uităm că, așa cum am arătat mai sus, textul pastoralei din 1731 este redat de Radu Tempea, care a scris istoria bisericii din Scheii Brașovului.

Pe de altă parte, ca mărime și complexitate a situațiilor avute în vedere, cea mai consistentă este pastorala episcopului Filaret al Râmnicului, din 1781, în care acesta se ocupă de buna desfășurare nu doar a Bisericii, dar și a învățământului religios și a picturii bisericilor, căci, viața religioasă viza omul în complexitatea activităților sale. Aici întâlnim aspecte pe care le urmărea și Sfântul Antim Ivireanul, Inochentie și Climent, legate mai ales de respectarea ierarhiei și neacceptarea hirotoniilor făcute prin vicleșug, fără binecuvântarea arhiereului locului. Interesante și specifice acestei pastorale sunt și referirile la cărțile de cult și veșmintele care trebuie să fie în biserică și textul chiar le enumeră pe acestea din urmă: epitrahil, stihar, felon, rucavițe, poias. Nu lipseau nici recomandările ca toți credincioșii să se spovedească și împărtășească și să meargă la slujbe.

Așadar, considerăm că lucrarea Sfântului Antim Ivireanul a servit ca model pastoralelor episcopilor de Râmnic din veacul al XVIII-lea, chiar dacă textul mitropolitului muntean nu a fost preluat total, ci s-au selectat câteva puncte din el. S-au adăugat apoi îndrumări care corespundeau necesităților vieții religioase a românilor din acea vreme și care vizau aspecte de ordin ierarhic, moral, duhovnicesc sau referitoare la practica liturgică.

În toate aceste lucrări se face referire în permanență la Sfânta Scriptură, cu Vechiul și Noul Testament, la Scrierile Sfinților Părinți, dintre care sunt citați mai ales Sfinții Trei Ierarhi și la Sfintele Soboare, acestea fiind izvoarele pe baza cărora s-au redactat pastoralele. De aceea, nu trebuie să ne surprindă dacă seamănă între ele în anumite puncte, deoarece, pe de o parte, ele sunt redactate pe baza acelorași izvoare ale învățăturii de credință, iar pe de altă parte, sunt menite să răspundă acelorași cerințe ale vieții religioase. Scopul lor final țintea spre curățarea credincioșilor de păcate, la care se putea ajunge prin participarea la slujbe, spovedanie și împărtășanie, aspecte pe care se insistă. Se reglementau și anumite practici liturgice tocmai pentru a se asigura păstrarea dreptei credințe și ferirea credincioșilor de învățături străine și se aveau în vedere și unele aspecte de ordin ierarhic, moral, duhovnicesc, toate acestea vizând o bună rânduială în viața bisericească a credincioșilor.

Importanța acestor scrieri nu este doar de ordin religios sau istoric, dar și filologic. Ele au fost scrise în limba română și tipărite cu caractere chirilice și, citindu-le, întâlnim o serie de arhaisme, precum Pricestanie[64], pentru Sfânta Împărtășanie; umivalniță[65] pentru cristelniță, varianta ispovedui[66] pentru a se spovedi. Găsim totodată și cuvintele: molitvă[67] pentru rugăciune, verbul a prigori[68] pentru a expune excesiv ceva la căldură, jiganie[69] pentru insectă parazită sau mohorâciune[70] pentru o nuanță de roșu închis spre negru. Considerăm, prin urmare, că modelul pe baza căruia s-au redactat circularele episcopilor de

64 *Dicționarul Limbii Române* (în continuare *DLR*), București, Ed. Academiei Române, 2012, t. XII, p. 1392: Pricestanie – Împărtășanie, Cuminecătură; cuvânt de origine slavă.
65 *DLR*, t. XVII, p. 142: umivalniță – vas pentru spălarea mâinilor în timpul slujbei. Origine slavă. În textul nostru cu sens de cristelniță.
66 *DLR*, t. XV, p. 1423: a ispovedui – variantă regională pentru a se spovedi; de origine slavă.
67 *DLR*, t. IX, p. 824: molitvă – rugăciune, de origine slavă.
68 *DLR*, t. XII, p. 1412: a prigori – a expune la căldura focului; a încălzi la foc foarte tare sau la soare; cuvânt de origine bulgară.
69 *DLR*, t. VII, p. 22: jiganie – insectă parazită; cuvânt de origine slavă.
70 *DLR*, t. IX, p. 795: mohorâciune – culoare roșie închisă (ca a mohorului) sau aprinsă; nuanță neagră; cuvânt de origine maghiară.

Râmnic din veacul al XVIII-lea a fost lucrarea Capete de poruncă a Sfântului Antim Ivireanul, el însuși un fost episcop de Râmnic și întemeietor al tipografiei de aici[71]. Este posibil ca reglementările vieții bisericești în Oltenia să fi fost influențate, ca formă, dar nu ca și conținut, și de stăpânirea austriacă, prezentă în zonă între 1718-1739. Căci, în dorința de a-și extinde influența asupra mănăstirilor, mai ales din considerente economice, austriecii au inițiat o serie de formulare privind averea mănăstirilor oltene, la care egumenii erau datori să răspundă. Totuși, să nu uităm că texte cu sfaturi către preoți au existat nu doar în spațiul românesc ortodox, ci și la ruși sau sârbi.

Cele mai vechi formulare austriece cunoscute datează din 1735-1736, fiind așadar ulterioare lucrării Sfântului Antim din 1714 sau pastoralei din 1731 a episcopului Inochentie. Actele austriece, concepute pe mai multe puncte, vizau gestiunea asupra mănăstirii de care trebuia să dea seamă starețul, dar priveau și aspecte de ordine interioară, precum vedem în cazul Mănăstirii Dintr-un Lemn. În textul din 1736[72] referitor la această mănăstire, se recomanda stareței să nu permită circulația maicilor în afara mănăstirii fără blagoslovenie și erau amintite și alte aspecte practice, legate de ascultările din mănăstire, dar accentul cădea pe gestionarea moșiilor mănăstirești.

Deși cele două tipuri de texte sunt diferite, unele fiind pastorale ale ierarhilor adresate preoților, diaconilor și mirenilor, iar cele austriece fiind mai degrabă formulare cu probleme la care trebuiau să ia seama stareții mănăstirilor, pentru buna chivernisire a averii mănăstirilor mai ales, totuși ambele au în comun o tendință de punere în ordine a vieții bisericești a românilor din acea vreme. Scopul lor era însă diferit: dacă actele austriece doreau o evidență clară asupra veniturilor mănăstirilor și a stabilirii numărului de preoți, din rațiuni fiscale, pastoralele aveau în vedere viața duhovnicească a credincioșilor, îndreptarea lor și ridicarea nivelului cultural al preoților, fără urmărirea unor avantaje materiale. Totuși, este posibil ca un oarecare imbold de punere în rânduială a vieții bisericești să fi venit și din partea acestor acte austriece, căci vedem la episcopii de Râmnic o grijă deosebită pentru emiterea de pastorale. Pe de altă parte, o politică reformatoare, ce-i viza și pe clerici, întâlnim și la Constantin Mavrocordat[73], domnul muntean în timpul căruia Oltenia va reveni Țării Românești, în 1739. Fără îndoială este însă că acesta s-a inspirat din practica stăpânirii austriece în Oltenia.

71 Pentru istoria tipografiei de la Râmnic, vezi D. Lupu, *Tiparul și cartea*, pp. 132-149. Despre importanța tipografiei de Râmnic, vezi și N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. I, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1969, p. 422: „Aici, prin tradiția lui Antim, prin influența de civilizație exercitată de dominația germană în timpul cât Oltenia aparținu împărăției creștine, se formează un curent cultural, o școală religioasă. Toți prelații ce se perindară pe scaunul râmnicean sprijiniră această mișcare sau participară la dânsa și, până la sfârșitul secolului, în Râmnic se făcură, în cea mai frumoasă slovă munteană, cele mai bune tipărituri religioase. Școala produse tipografi, scriitori de condici, dascăli de slovenie și românie, traducători și chiar scriitori: doi dintre cei mai însemnați cronicari munteni. Ea a reprezentat pentru Țara Românească ceea ce reprezintă pentru Moldova școala monastică din Neamț și ambele formează gloria culturii religioase românești din al XVIII-lea secol".

72 Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sibiu (în continuare SJAN Sibiu), L 1-5 / 206, f. 71-72, apud Ș. Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718-1739)* (în continuare *Oltenia*), București, Ed. Enciclopedică, 1998, pp. 294-295.

73 Referindu-se la formularele austriecilor prin care aceștia doreau o gestionare a veniturilor mănăstirilor și la influența lor asupra politicii bisericești a lui Constantin Mavrocordat, Ș. Papacostea, în *Oltenia*, p. 295, considera că: „Formula de control instituită de austrieci și formularul prin intermediul căruia se realiza au fost preluate și aplicate de Constantin Mavrocordat pe ansamblul Țării Românești". Și, spre exemplificare, autorul face trimitere la Manuscrisul 377 de la Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), adică la Condica de venituri și cheltuieli ale mănăstirilor. La cinci ponturi pentru Mănăstirea Dintr-un Lemn, date la 17 ianuarie 1746, așadar după revenirea Olteniei la Țara Românească, face referire și N. I. Șerbănescu, *Un așezământ monahal din vremea lui Constantin Mavrocordat*, în „Revista Istorică Română", XVI, 1946, pp. 294-297.

Această activitate pastorală a episcopilor de Râmnic din veacul al XVIII-lea o explicăm însă și prin faptul că, în vremea stăpânirii austriece a Olteniei, ierarhii din acest teritoriu aveau grijă și de românii ortodocși din zona Brașovului, care se confruntau cu pericolul unirii cu Roma. Prin urmare, episcopii de Râmnic au simțit nevoia punerii în rânduială a vieții bisericești și pentru a-i feri pe credincioșii din eparhia lor de învățături străine, scop pe care l-au atins, în interior, prin pastorale și prin tipărirea cărților de cult, iar în exterior, prin trimiterea cărților de cult în Transilvania.

Tipăriturile de la Râmnic au avut cea mai largă circulație în Transilvania și Banat, în raport cu cele din București sau din zona Moldovei și au pătruns, nu doar pe graniță, cum ne-am fi așteptat, ci și în zone mai îndepărtate, cărți de Râmnic găsindu-se la Sibiu, Făgăraș, Cluj, Orăștie, Abrud, Banat sau Maramureș[74], în ciuda interdicției pronunțate de autorități. Căci, ne amintim că în noiembrie 1725[75] episcopul Damaschin ceruse încuviințarea de a introduce cărți tipărite la Râmnic în Transilvania și Banat, dar cererea i-a fost respinsă[76], iar în 1746-1748 și 1770 Maria Tereza lua măsuri pentru a nu se aduce cărți din Țara Românească și Moldova[77]. Și înainte de acești ani au fost probleme, cărțile ortodoxe găsite fiind confiscate, așa cum știm din prevederea sinodului unit din februarie 1725, care interzicea intrarea în țară a cărții *Învățătură bisericească de 7 Taine*, tipărită la Râmnic în 1724, dispunând confiscarea ei de la cei care o dețineau[78]. S-au confiscat și cărțile negustorului sibian Dimitrie Moldovan, în valoare de peste 6000 de florini, tipăriturile fiind în majoritatea lor de la Râmnic, căci negustorul din Sibiu era cumnatul negustorului râmnican Cârstea Iovipali[79].

Autoritățile austriece urmăreau o îngrădire a privilegiilor clerului și un control asupra mănăstirilor[80], mai ales din considerente fiscale. Din punct de vedere ierarhic, episcopul de Râmnic a fost scos de sub subordonarea mitropolitului Ungrovlahiei și pus sub dependența celui sârb care,

74 Vezi de pildă I. D. Lăudat, *Contribuția tipografiei*, p. 369 sau Ș. Meteș, *Relațiile Bisericii românești ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea* (în continuare *Relațiile*), Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1928, p. 34. C. Marinoiu, *Istoria cărții vâlcene sec. XVII-XVIII*, Craiova, Scrisul Românesc, 1981, pp. 115-118, dă în amănunt aria de răspândire a cărților vâlcene în Transilvania și Banat și amintește chiar de intenția cărturarilor de la Râmnic de a înființa o tipografie ortodoxă la Timișoara.

75 N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române din Oltenia (1716-1739)*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 1906, pp. 163-164. În noiembrie 1725, episcopul Damaschin cere Hofkriegsrath-ului voie de a desface în Ardeal, Banat și în districtul Aradului cărțile românești pe care le tipărise.

76 N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române din Oltenia*, p. 167. Tige comunică Hofkriegsrath-ului că a oprit pe episcopul Râmnicului de a răspândi în afara Olteniei cărțile tipărite.

77 D. Coravu, *Aspecte ale activității de tipărire și răspândire a cărților bisericești românești în Transilvania, Muntenia și Moldova în secolul al XVIII-lea* (în continuare *Aspecte*), în „BOR", 1967, nr. 11-12, p. 1222; Ș. Meteș, Relațiile, pp. 33-34; V. Molin, *Tiparnița de la Râmnic, mijloc de luptă ortodoxă împotriva catolicismului din Transilvania (1705-1800)* (în continuare *Tiparnița de la Râmnic*), în „Mitropolia Olteniei", XII, 1960, nr. 7-8, pp. 464-465.

78 I. M. Moldovanu, *Acte sinodali ale baserecei române de Alba Iulia și Făgărașiu*, t. II, Blaju, 1872, p. 110.

79 N. Bănică-Ologu, *Veacul de aur al Râmnicului*, București, Ed. Oscar Print, 2000, p. 209.

80 Ș. Papacostea, *Oltenia*, p. 289.

la rândul său, dorea dobândirea influenței în zonă, aspecte vizibile mai ales în tergiversarea hirotoniei lui Climent ca episcop, de către mitropolitul Vichentie Ioanovici[81], până în mai 1737. Deși autoritățile doreau restrângerea drepturilor bisericești[82], clericii din Oltenia luptă pentru păstrarea lor, concludent fiind în acest sens memoriul din 20 iunie 1731 al egumenilor mănăstirilor din Oltenia către comitele Wallis pentru păstrarea independenței mănăstirilor față de autoritatea politică[83]. Clericii din Oltenia s-au luptat și pentru scutirea preoților și diaconilor de dări, după cum arată intervenția episcopului Inochentie din 4 septembrie 1730[84], care, deși a fost acceptată la 10 octombrie același an, nu a fost menținută, căci, în 1735, preoții plăteau dări, ca și locuitorii[85].

Acesta a fost contextul istoric al emiterii pastoralei din 1731 de către Inochentie și apoi al păstoririi lui Climent în primii ani, el fiind hirotonit, așa cum am văzut în 1737, adică în timpul când Oltenia se mai afla încă sub stăpânirea austriacă. După 1739, când Oltenia revine la Țara Românească, episcopul de Râmnic va depinde din nou de mitropolitul din București, iar nu de cel sârb. În acest nou context, Climent va fi martorul politicii reformatoare a domnului muntean Constantin Mavrocordat, care viza și clerul, domnul stabilind scutirea preoților și a mănăstirilor de dări, dar insistând asupra necesității instruirii clerului[86]. Climent ia parte la acțiunea reformatoare a lui Constantin Mavrocordat, semnând, alături de mitropolitul Neofit Cretanul, actul din 1746 de desființare a rumâniei[87].

În concluzie, pastorala din 1743 a episcopului de Râmnic, Climent, în prima parte a sa urmărește, prin emiterea unor dispoziții de ordin moral, duhovnicesc sau ierarhic, o punere în rânduială a vieții bisericești din eparhia sa. Poruncile sunt date către preoți, amintindu-li-se îndatoririle lor legate de modul săvârșirii slujbelor, de necesitatea ascultării de ierarhul locului și de nevoia de a avea un comportament și virtuți potrivite cu cinstea preoției, să fie „cu bun năravu, asemenea sfinților, blânzi, înțelepți, postitori”[88]. Partea a doua, adresată credincioșilor, stăruie pe importanța respectării posturilor, care nu presupun doar abținerea de la unele alimente, ci renunțarea la păcate.

Alături de celelalte texte pe care le-am amintit, anume cele din 1731, 1747 și 1781, pastorala din 1743, având ca model lucrarea Sfântului Antim Ivireanul din 1714 și, pentru partea a doua, pe cea a mitropolitului Daniil al Ungrovlahiei, se înscrie în efortul episcopilor de Râmnic depus în veacul al XVIII-lea pentru ridicarea nivelului cultural al preoților și așezarea în bună rânduială a vieții bisericești a credincioșilor din acea zonă. Aceste acte scrise pot fi văzute și ca o completare a vizitelor canonice făcute de ierarhi în eparhiile lor, dintre care, pentru jumătatea secolului al XVIII-lea, celebre au rămas cele efectuate de mitropolitul Ungrovlahiei Neofit Cretanul, între 1746-1747. Ajuns și la Râmnic, chiar în timpul păstoririi episcopului Climent, Neofit Cretanul nota în Jurnalul său: „După ce am sosit în Episcopia Râmnicului, în dimineața

81 N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române din Oltenia (1716-1739)*, pp. 115-130.
82 Vezi și N. Șerbănescu, *Episcopii Râmnicului*, în „Mitropolia Olteniei”, XVI, 1964, nr. 3-4, p. 194.
83 E. De Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor* (în continuare *Documente*), VI, București, 1878, p. 419.
84 D. Furtună, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea* (în continuare *Preoțimea românească*), Vălenii de Munte, Tipografia Neamul Românesc, 1915, p. 101.
85 D. Furtună, *Preoțimea românească*, p. 103.
86 F. Constantiniu, *Reformele lui Constantin Mavrocordat și Alexandru Ipsilanti*, în *Istoria românilor*, vol. VI, ed. P. Cernovodeanu, București, Ed. Enciclopedică, 2001, pp. 503-505.
87 M. Păcurariu, *Episcopul Climent al Râmnicului*, în „Mitropolia Olteniei”, XVII, 1965, nr. 1-2, p. 46.
88 AȘ, CRV I/19, p. 3.

de duminică, 20 iulie, am slujit în biserica cimitirului Sfintei Episcopii, pe care a zidit-o episcopul Climent și care are hramul Adormirii Maicii Domnului. Luni, 21 iulie, am slujit iarăși în aceeași biserică și am rămas acolo și luni seara. Biserica cea veche a episcopiei a fost refăcută de către amintitul episcop Climent"[89].

Așadar, atât vizitele canonice cât și pastoralele, ce se completează reciproc, erau făcute cu scopul punerii în rânduială a vieții bisericești și al întăririi legăturii între credincioși și ierarhii lor. Spre deosebire de enciclicele date de patriarhi, care cuprindeau mai ales aspecte dogmatice[90], pastoralele, date în veacul al XVIII-lea mai rar decât în zilele noastre, urmăreau anumite aspecte practice, morale sau de viață și rânduială bisericească[91]. Punctele vizate în pastorale erau de natură diferită, dar se subsumează aceluiași scop de îndreptare a credincioșilor, preoți și mireni, deopotrivă, de ferire a lor de învățături greșite și, în final, de sfințire a lor, prin participarea la Sfintele Taine. Apelul se face de fiecare dată la Sfânta Scriptură, la Scrierile Sfinților Părinți și la învățăturile Sfintelor Soboare, acestea fiind normele după care au fost date învățăturile acestor circulare. Paralel cu pastoralele, dintre care ne-am oprit asupra celor de Râmnic din veacul al XVIII-lea, deși nu sunt singurele din spațiul românesc, au circulat la noi și în lumea ortodoxă[92] în general, și alte cărți de învățătură pentru preoți[93], cu accent pe partea dogmatică mai ales, pe Sfintele Taine[94], dar acestea nu intră în subiectul studiului nostru. Acesta evidențiază modul în care caracterul complex al situației politice și religioase în care s-a aflat Episcopia de Râmnic în perioada stăpânirii austriece și în cea imediat următoare a impulsionat activitatea socială și pastorală a acesteia.

89 Neofit Cretanul, *Jurnal de călătorie*, ed. Arhim. Nectarie Șofelea, București, Ed. Basilica, 2013, p. 65.
90 Vezi de exemplu *Enciclica patriarhilor ortodocși de la 1848*, tradusă de T. M. Popescu, în „BOR", LIII, 1935, nr. 11-12, pp. 545-684.
91 Mulțumim Doamnei Zamfira Mihail pentru amabilitatea de a ne sublinia legătura între pastorale și vizitele canonice, precum și pentru evidențierea deosebirii dintre enciclice și pastorale.
92 P. Mihail, Z. Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia, I, 1812-1830*, București, Ed. Academiei Române, 1993, pp. 4-9: pastorale date de mitropolitul Gavriil între 1816-18120: pentru depunerea jurâmântului către scaunul împărătesc; pastorală contra beției, pastorală prin care îndeamnă pe credincioși să păstreze duminica ca zi de sărbătoare.
93 Vezi V. Chiru, *Cărțile de învățătură pentru preoți din sec. XVII și XVIII*, (în continuare *Cărțile de învățătură*) în „Studii Teologice", XIII, seria II, 1961, nr. 9-10, pp. 586-599.
94 De exemplu: *Șapte Taine a Bisericii*, Iași, 1644; Mystirio, Târgoviște, 1651; *Învățături creștinești foarte de folos*, Snagov, 1700; *Învățături pentru Șapte Taine*, Rîmnic, 1724, etc.

Capete de poruncă la toată ceata Besericească, pentru ca să păzească fieștecarele din preoți și din diaconi deplin și cu cinste datoriia hotarului său. Acum întâi tipărite, în zilele preaînălțatului domn a toată Țara Rumânească, Io Mihai Racoviță Voievod, în sfânta episcopie a Râm<niculu>, la leat 7251 <1743>, de popa Mihai Athanasievici Tipograful.

Climent, cu mila lui Dumnezeu, episcopul Râmniculuі Noul Severin

M<o>litvelor voastre, tuturor cucérnicilor preoți din eparhiia Smereniei Noastre, de la Preaputernicul Dumnezeu vă rugăm milă, pace, sănătate, viiață curată și spăsenie sufletească. Iar de la Smerenia Noastră, m<o>litvă, blagoslovenie și <i>ertăciune.

A una

După darul cel dat noao arhiereilor de la preasfântul și de viiață făcătorul Duh și prin punerea mâinilor noastre dat voao preoților, făcându-vă slujitori sfintelor și înfricoșătoarelor Taine și slugi lui Dumnezeu, împreună cu puterile cerești, pentru care slujbă doresc a vedea și însuși acéle puteri. Iar lucrul vostru să fie după cuvântul proroculuі D<a>vid: să lăcuiți în casa Domnului în toate zilele viețiі voastre. Și să cercetați besérica cea sfântă a Lui, făcându-vă rânduitele slujbe cu toată socotința și silința și făcând Sfânta Liturghie cu frică și cu inimă umilită, pentru ca să se arate milostiv Dumnezeu politiei și tot norodului.

A doao

Pentru că sânteți datori să vă arătați cu bun năravv, asemene<a> sfinților, blânzi, înțelepți, postitori; trăiți înfrânați; să nu fiți uşarnici, nici grăitori de cuvânte de rușine, nici nebuni, nici mândri, nici trufași, nici mincinoși, neiubitori de ospéțe, nici lacomi, căzând pe mése; la mése să nu mergi nechemat, cărți ereticești să nu cetiți oamenilor; fiii voștri să-i învățați a umbla în căi bune, fără de ponosluire.

A treia

În oltariu când veți intra, să aveți știință curată, iar mirénii să nu întré în oltariu; că oltariu iaște al preoților și al diaconilor. De vasele bisericii să nu să atingă slugile voastre și în oltariu să nu băgați cărnuri și băuturi bețive; besérica să fie măturată, făr de prah, fără păia<n>jini; cărți vechi și icoane sparte să nu puneți pre sfântul Prestol, ci numai Sf. Evanghelie și Sf. Precistanie. Și în ce zi veți sluji Sf.Liturghie, să vă păziți a nu avea vrajbă cu niminea, ca să nu fugă de la voi Duhul Sfânt.

A patra

Şi nu pentru frica vreunui om sau pentru plăcerea vreunui boiar să scurtați ceva din slujbe și litanii, că zice prorocul: Dumnezeu va sfărăma oasele celor ce fac spre plăcerea oamenilor și nu se va socoti voao slujba a lui Dumnezeu, ci despărțire de Dumnezeu. Să nu te rușinezi de niciun om să-l preceștuești fiind în păcat, nici pentru vreun dar, nici pentru frica, nici pentru dragostea. Și să păziți cu deadinsul Sf. Taine, ca nu pentru negrija voastră șoarece sau altă jiganie să strice dumnezeiaștile Taini. Așișderea să păziți, preoților, ca să nu le prigoriți sau să le afumați, că veți cădea în păcat de moarte.

A cincea

La cei săraci și la văduve sărace ce bolesc și mor sau nasc, la aceștea cum vei auzi, nechemați să mergeți. Sf. Cuminicătură să o dați la omul viu; iar nu décă va muri. Şi nu fiți îngânfați ca pruncii cei mici care nu înțeleg învățătura.

A șasea

Cap întru toate să aveți pe Arhiereul locului ca și Apostolii pe H<risto>s. Şi să nu vă faceți duhovnici făr de cartea arhiéreului vostru, că vă veți face călcători de porunca Sfântului Săbor de la Carthagin<a>, și veți cădea în păcat de moarte, făcând pagubă nu numau ție, ci și celor ce vor vrea să ia dezlegare de păcate de la voi; sunt nedezlegate,

A șaptea

Poruncim cucerniciei voastre, preoților și diaconilor, să nu vă amestecați în lucruri lumești adecă în mărturii mincinoase și în voi veghiate, în jurământuri, în chi<e>zășii și într-alte asemenea ca acestea, care aduc scandelă la norod și bănuială și să vă feriți de neguțătorii, că apoi veți cădea în grea pedeapsă.

A opta

Văzând cineva că preoții nu sânt învăluiți a da bir în rând cu țara, ci numai de doao ori într-un an și, vrând să să preoțească, ei să duc pe la Vidin și pe la alți arhierei de să preoțesc, în știință să fie că unul ca acela se va pune la bir în rândul țăranilor și să va pedepsi ca un fur de sfinte.

A nooa

Vericine din preoți și din diiaconi să va înțelege că nu-și poartă cinstea preoției cum să cade: ci va umbla pă la cârciume și va umbla beat, acela bine să știe: că după întâia și a doao învățătură, să va lipsi de tot darul preoției și să va pune în rândul țăranilor la bir. Şi să nu socotească că, cu vréme, iar îșI va lua cinstea: au cu nisceri mite, au prin rugăciunea cuiva; ci va rămânea până în sfârșit întru acea pedeapsă, hulă și ocară.

A unsprăzecea

Nici un preot să nu îndrăznească să vânză vin la casa lui; nici să pu<i>e pe preoteasa lui să vânză vin sau pre slujnica lui; iar oricare va călca porunca aceasta și va face acest lucru necuvios și fără lége, să va lipsi de tot darul preoției și să va da în rânduiala țăranilor.

A unsprăzecea

Nici un preot să nu îndrăznească să lase noria lui și să meargă la alta, făr de pricină cuvioasă și fără de carte de mărturiseală de la arhiereul său; că apoi va fi neprimit veriunde va merge.

A douăsprezecea

Fieștecare preot să socotească cu deadinsul și să păzească învățătura noastră ce am scris întru acestea 12 porunci și și să plinească cu fapta céle ce scriu, că apoi, de nu vor face, să vor pedepsi.

Climent, cu mila lui Dumnezeu, episcopul Râmnicului.

Tuturor celor ce vă aflați în eparhiia smereniei noastre, cuvioșilor egumeni, cucernicilor preoți, cinstiților boiari, dumneavoastră neguțătorilor și ceilalți blagosloviți creștini, întru Duhul Sfânt iubiți fii ai smereniei noastre, darul să fie cu voi cu toți, de la D<o>mnul D<u>mnezeu Atotputérnicul. Iar de la smereniia noastră m<o>l<i>tva , bl<a>goslovenie și <i>ertăciune.

De vréme ce, cu ajutoriul lui Dumnezeu, ne-am învrednicit de a<m> ajuns la întrarea Sfântului și Marelui Post, și a sufletelor mântuire; carea iaste ca o zăciuială zilelor anului și aducerea- aminte postului celui de 40 de zile ce au postit Mântuitoriul I<isu>s H<ristos>. Drept aceia, are datorie fieștecare din creștini, bătrânii și cei tineri și cei mari și cei mici, să cinstim și să ne curățim pre noi de toată spurcăciunea trupului și a sufletului; că zice Dumnezeu prin prorocul Agheu: norodul Mieu, opriți-vă de răutăți și postiți mie post fără prihană. Iar de nu vă veți opri, eu voiu opri ceriul de ploa<i>e și de roao și pământul a da rodul lui și voiu aduce sabie preste pământul vostru și preste pomi și preste grâu și preste vii și preste untuldelemn și preste câte scoate pământul și preste oameni și preste toate ostenélele mâinilor oamenilor. Deci să ne nevoim să ne curățim prin post, prin ispovedanie și prin pocăință, ca să nu ne lipsim de binele ceresc și pământesc. Şi ca niște prunci născuți de curând, precum zice marele Apostol Petru, vedem cu adevărat, fraților și fiilor întru Duhul Sfânt, cum că sfântul post iaste preaputernic, încredințându-ne întâiu din cuvintele Mântuitoriului nostruI<isu>s H<risto>s, Care grăiește: acest neam, adecă al dracilor, cu nimic nu iase, numai cu postul și cu rugăciunea.

Al doilea, vedem puterea postului de la Prorocul Moisi, carele postindu-se au luat légea cea scrisă de D<u>mnezeu. Al treilea, Daniil prorocul, carele prin post au încuiat gurile leilor și cei trei coconi: Ananiia, Azariia, Misail, cu postul au călcat văpaia focului. A patralea niniviténii, auzind strigarea prorocului Iona, îndată au căzut la post, de la om până la dobitoc și așa au scăpat de urgiia lui D<u>mnezeu. A cincea câte și din fămei s-au folosit cu postul, și pre diavolul au biruit și în légea véche și în légea noao. Şi lăsând altele, vom aduce la mijloc pre Isthira împărăteasa, că înțelegând ia, cum că Aman vrăjmașul au pârât pre jidovi la împăratul, soțul ei, și împăratul, mâniindu-se, au poruncit să piară toți jidovii de pre fața a tot pământul. Şi au pus altă poruncă și mai groaznică, că oricine s-ar ruga pentru dânșii, aci în loc să-i ta<i>e capul, oricine va fi; deci ia, suspinînd dintru adâncul sufletului au zis: amar mie, D<o>amne! Ce-mi <i>este bună împărăția décă va fi să piară tot norodul mieu? Mai bine voiu muri și eu, împreună cu norodul mieu! Și, preste poruncă, voiu merge la împăratul!

Şi căzând întâi la post, au poruncit și la toți jidovii din s<p>usa cetate să postească 3 zile, că ia va să moară pentru ei. Şi ia, îmbrăcându-se în haine de văduvie, era postindu-să și cu lacrămi rugându-se și zicând: știi D<o>amne, D<u>mnezeul mieu, că de când m-am născut am păzit fetiia mea și nu m-am amăgit după sfatul șarpelui și n-am necinstit pe tată-mieu și pe mumă-mea, ci am așteptat vremea vârstei cu bărbat și n-am poftit împreunarea celor de altă légе și patul a tot omul strein. Și nu iubesc ospéțele și bețiile. Deci, nu lăsa pre vrăjmașul Aman să să bucure de noi și de pierzarea noastră!

Şi după 3 zile încetă, rugându-se și să îmbrăcă cu toate podoabele împărătești și au mers la împăratul, răzmându-se de doao roabe, că slăbise de post și inima ei era încremenită de frică. Şi când au dat cu ochii de împăratul au leșinat și rădicându-o însuți împăratul au zis: Nu te téme, Isthiră, că nu vei muri. Şi spuind ia ce iaște venirea ei cea preste poruncă, îndată porunci împă-

ratul în toată lumea să nu piiară nici un jidov, ci să fie mai cinstiți decât toate limbile! Și oricine din limbi, de va face vină de moarte și va apuca a se atinge de jidovi, să nu moară! Atuncea s-au plinit prorociia proroculuì Zahariei ce (zice): și va fi în zilele acélea, să vor apuca câte zéce oameni din toate cetățile de poalele unui bărbat jidov, zicând: mérge-vom cu tine, că am auzit că D<u>mnezeu cu voi iaste! Vedeți, dar, creștinilor, că postul și ruga unii fămei: cât bine făcu la tot neamul ei. Şi au biruit pre vrăjmașul lor!

Așa și acum, postul biruiaște pre diavolul, vrăjmașul neamului creștinesc. A 6-a : câți au viețuit după H<risto>s și s-au nevoit prin post, s-au făcut sfinți și făcătoriu de minuni, și-i laudă besérica până astăzi. Acéstea sunt laudele postului! Postul acela zic, care să face făr de fățărie. Deci și noi, carii ne-am sfințit și ne-am luminat cu Sfântul Botez, datori sântem cu mare pază să-l postim. După învățătura și așezământul sfintelor săboară: ci de vréme ce omul să véde că și cu trupul și cu sufletul alunecă și cade în păcate și ne facem potrivnici lui D<u>mnezeu. Să cade, dar, împotriva acestor doao patimi să postim și să întoarcem toate patimile și pohtele trupești și sufletești.

Şi patimile trupești sânt care prin trupul omului să săvarșesc, care patimi, prea fericitul Pavel una câte una le spune și ne îndeamnă ca să fugim de dânsele (zicând): Așa să nu vă înșelați, frații miei: nici curvarii, nici preacurvarii, nici ucigașii, nici furii, nici sudomlénii, nici bețivii, nici malachiianii, împărăția lui D<u>mnezeu nu vor moșteni! Acestea și altele ca acestea sânt patimile trupului, care vedem că ne vin din mâncarea și băutura multă. Iar eu vă zic fiilor și creștinilor: de va fi și căzut cineva în vreun de acest fel de patimi, să le părăsească și să se ispoveduiască și să se pocăiască din tot sufletul. Martor și chiezaș eu înaintea lui D<u>mnezeu că i să va <i>erta lui: căci că nu iaste nici unul carele, postind și rugându-se, ca să nu ia <i>ertare!

Iar patimile sufletului sânt acéstea: nedragostea, răutatea, nedreptatea, necredința, neplecarea, neumilința, zavistiia, pizma, grăirea de rău, nemilostivirea și gândurile céle deșarte. Deci, să cade să ne arătăm biruitori patimilor trupești și sufletești și să postim post primit și plăcut lui D<u>mnezeu. Căci lipsirea acestora care am zis iaste postul cel adevărat! Să fugă fieștecare de preacurvie, de curvie, de beție, de ucidere, de grăire de rău asupra fratelui și vecinului său, să fugă de zavistie. Căci că acéstea toate de la dracul sânt; ci să nu voim a avea nici o împreunare cu diavolul, păcătuind în voiia lui.

Ci să ne împărtășim cu H<risto>s prin post, prin ispovedanie, prin pocăință. Că nici înger, nici om ne-au răscumpărat pre noi din robia diavolului, fără decât D<o>mnul nostru I<isus> H<risto>s, ș-au vărsat sângele Său pentru noi; deci să nu ne arătăm nemulțumitori, către El, lăsând sfintele poruncile Lui și urmând faptelor întunérecului, să nu-L scârbim pre El prin viiața noastră cea necuvioasă; ci să postim postul acesta de 40 de zile, care post și Cel fără de păcat D<o>mnul nostru I<isu>s H<risto>s l-au postit lăsându-ne noao pildă, ca să ne pocăim de toate păcatele și răotățile noastre. Că mare bucurie să face îngerilor pentru un păcătos ce să pocăiește! Milostivul D<u>mnezeu iaste îndelung răbdătoriu și stă cu braț deschis, așteptând pocăința noastră și pre niminea nu gonește. Pre toți priimește, pre toți îi chiiamă, prin prorocul (zicând): Întorceți-vă la mine și mă voiu întoarce la voi și de vor fi păcatele voastre ca mohoră-ciunea, ca zăpada le voiu albi. Și iarăși sfințiți mie post! Să cade, dar, tot creștinul să cinstească acest sfânt post și célelalte posturi și miercurile și vinerile câte sânt peste an, afară din săptămânile de harți, precum au așăzat sfintele săboară.

Drept acéia, și smereniia noastră vă rugăm și vă aducem aminte de câte v-am învățat mai sus. Şi vă poftim, ca pre niște creștini și întru Duhul

Sfânt iubiți fii, ca să vă păziți întru acéste sfinte zile de zmintealele trupești și sufletești și de toată necurățiia și să alergați la părinții voștri cei sufletești, adecă la d<u>hovnici și să vă ispoveduiți de toate faptele voastre, câte ați făcutu cu lucrul, cu cuvântul și cu gândul și să nu ascundeți niciun păcat, că apoi nici célélalte nu să iartă.

Și să priimiți postul cu dragoste și cu bucurie, îmbrăcându-vă în armele luminii, ca niște buni ostași a<i> lui H<risto>s; ca să puteți sta împotriva meșteșugurilor diavolului, cu pucăință adevărată, cu ispovedanie dreaptă, ca să fiți și dinlăuntru curați și sfinți. Și nu puneți soroc și lungire de vréme (zicând) că după ce va mai tréce câtăva vréme, atunci ne vom ispovedui și ne vom pocăi. Nu, fiilor, nu fraților! Meșteșugul acesta iaste de la diavolul, carele totdeauna se nevoiaște ca să ne zmintească mântuirea noastră și ne înșală cu sfatul său cel viclean (zicând): așa, dați-mi mie céste de acum și lui D<u>mnezeu céle viitoare, adecă faceți voiia mea astăzi și mâine veți face voiia lui D<u>mnezeu. Fugi de sfatul cel ucigătoriu de suflete și cu toată osârdiia, acum, la începutul postului, alergați la duhovnici și vă ispoveduiți și fiți gata, căci nu știm când și în ce vréme vine furul, adecă moartea și de vă veți pocăi, așa precum vă învățăm, vi se va <i>erta tot păcatul de la D<u>mnezeu; precum îl rugăm ca să vă luminéze, să vă întărească și să vă povățuiască, ca să păziți toate poruncile Lui céle sfinte.

Și să tréceți acest sfânt post întru plăcére d<u>mnezeiască, curățindu-vă de toate păcatele și să vă învredniciți să prăznuiți și mântuitoarele Patimi și Înviiarea D<o>mnului nostru I<isu>s H<risto>s, prin Carea s-au făcut mântuirea lumii. Carea noi toți să ne învrednicim a o ajunge. În numele Tatălui și al Fiiului și al Sfântului Duh, acum și pururea și în vécii vécilor. Amin.

După aceasta, poruncim, voao preoților de pe la besérici, să citiți învățătura aceasta prin toate besericile; învățând oamenii cum vor posti și cum vom tréce curgerea sfântului Post. Deci, de veți face și veți citi apururea învățătura aceasta în besericile voastre, învățând pre creștini acéstea ce mai sus urmează, veți lua de la D<u>mnezeu plata ostenélii voastre și de la noi m<o>litva și blagoslovenie. Iar de vă veți arăta neascultători poruncii noastre și léneși asupra învățăturii aceștiia, nu numai că vă veți râmânea în judecata lui Dumnezeu, ci, pre carele îl vom afla că nu va face dupre cum scriem, unul ca acela va lua și pedeapsă besericească.

Sfârșit și lui D<u>mnezeu laudă!

Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă *Andrei Șaguna* din Sibiu, CRV I/19.
Tipăritură românească, tipografia Râmnicului, hârtie, coperți carton (15 × 10 cm), 1743.

Abstract

Aspects of the pastoral activity of the bishops of Râmnic in the XVIII-th century: the pastoral letter issued by Climent in 1743

Our study presents and analyses an important old printed religious text, issued by Climent, the bishop of Râmnic in 1743. It is about a pastoral letter, written in the Romanian language, with Cyrillic characters and edited at Râmnic.

The text is divided into two distinctive parts. The first one is addressed mainly to the clergy, priests and deacons as well, and it containes 12 rules, to respect them, regarding their religious mission, while the second part is a pastoral letter for the Christians, which underlines the importance of the Lent.

As the work has a real value for understanding the religious life of the Romanians in the XVIII-th century and also because the text has never been published into Latin characters, we present here, in this paper, the transliteration into Latin characters of the full text, which is now held by the Library of the Faculty of Orthodox Theology Andrei Şaguna in Sibiu. Our investigation is based not only on the pastoral text issued in 1743, but also on some similar letters, written in 1710, 1731 and 1781 by some other famous Orthodox bishops, as Antim Ivireanul, Inochentie and Filaret.

In conclusion, we consider that all these pastoral letters, with moral, liturgical and hierarchical clauses, have been written for improving the religious life of the Christians. The letters could not be separated from the pastoral visits of the bishops, as they successfully complete them; they keep and also strenghten the relations and contact between the bishops and the Christians; they protect the people from sins, bad customs or advise.

Keywords: pastoral letter, bishop, Climent, Râmnic.

